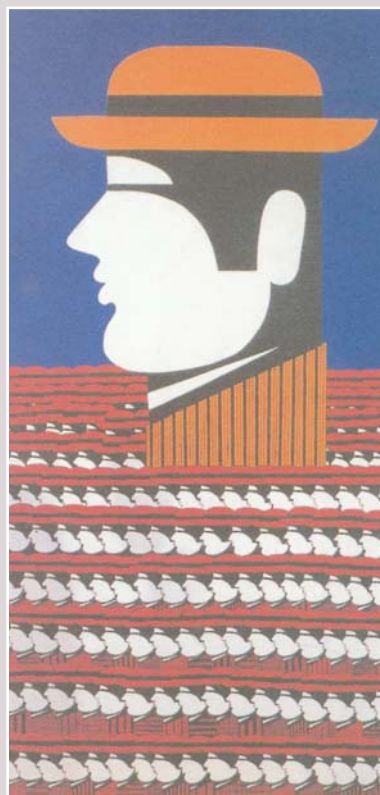

Η ΝΕΟΤΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Μεταπολεμική και σύγχρονη λογοτεχνία

Ο όρος «μεταπολεμική λογοτεχνία» χρησιμοποιείται περισσότερο για να δηλώσει το έργο των νέων δημιουργών που άρχισαν να εκδίδουν τα ποιήματα και τα πεζογραφήματά τους μετά τον τερματισμό του Β' Παγκοσμίου πολέμου, στη διάρκεια κυρίως των δεκαετιών του '40 και του '50. Στο έργο των μεταπολεμικών αυτών λογοτεχνών έχουν κυρίαρχο ρόλο τα νεανικά τους βιώματα (Πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση, εμφύλιες συγκρούσεις) σε συνδυασμό με τον έντονο κοινωνικό προβληματισμό τους. Με τον όρο «σύγχρονη λογοτεχνία» δηλώνεται κυρίως η πρόσφατη λογοτεχνική παραγωγή νεότερων συγγραφέων, οι οποίοι έγραψαν ποιήματα και πεζά στη διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών του εικοστού αιώνα.

Οι περισσότεροι μεταπολεμικοί ποιητές συνέχισαν τη νεωτερική ποίηση που καθιέρωσαν οι προηγούμενοι ποιητές, συγχρόνως όμως διαφοροποιήθηκαν αισθητά από αυτούς στη θεματική, την ιδεολογία και τη γλώσσα. Βασικό τους ζητούμενο ήταν η στενή σύνδεση της τέχνης με τη ζωή, γι' αυτό αναφέρθηκαν κυρίως σε θέματα άμεσου κοινωνικού ενδιαφέροντος και σύγχρονου πολιτικού προβληματισμού, επηρεασμένοι από το γενικότερο πνεύμα της εποχής, που χαρακτηριζόταν από έντονη ιδεολογική αντιπαράθεση και από μαχητικούς κοινωνικούς αγώνες. Στη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών, του '60 και του '70, οι περισσότεροι μεταπολεμικοί και νεότεροι ποιητές απέπτυξαν κριτική διάθεση και υπαρξιακό προβληματισμό απέναντι στα ιστορικά γεγονότα και στα καθημερινά προβλήματα (κοινωνικά αδιέξοδα, ψυχική αποξένωση, αστικοποίηση κ.ά.), στην προσπάθειά τους να επαναπροσδιορίσουν τον κοινωνικό ρόλο του ποιητή και της ποίησης στη σύγχρονη εποχή. Με τον ίδιο τρόπο το έργο των μεταπολεμικών πεζογράφων συνδέεται στενά με τη σύγχρονή τους ιστορική πραγματικότητα. Οι σημαντικότεροι συγγραφείς δέχτηκαν γόνιμες επιδράσεις από το μοντέρνο ευρωπαϊκό μυθιστόρημα και υιοθέτησαν νεωτερικές αφηγηματικές τεχνικές.

Γιάννης Γαϊτς,
Το είδωλο

* Βασικές πληροφορίες γύρω από τους εκπροσώπους, τα λογοτεχνικά ρεύματα και τις τάσεις της περιόδου θα βρείτε στην Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου και στο Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων.

ΜΙΛΤΟΣ ΣΑΧΤΟΥΡΗΣ

Τα δώρα

Το κύριο πρόσωπο του ποιήματος εδώ είναι ο ποιητής. Μέσα από εικόνες της καθημερινής ζωής το ποίημα αναφέρεται με συμβολικό τρόπο στη σχέση του ποιητή με τους ανθρώπους. Προέρχεται από τη δεύτερη ποιητική συλλογή του Σαχτούρη Παραλογαίς (1948).

Σήμερα φόρεσα ένα
ζεστό κόκκινο αίμα
σήμερα οι άνθρωποι μ' αγαπούν
μια γυναίκα μου χαμογέλασε
ένα κορίτσι μου χάρισε ένα κοχύλι
ένα παιδί μου χάρισε ένα σφυρί

Σήμερα γονατίζω στο πεζοδρόμιο
καρφώνω πάνω στις πλάκες
τα γυμνά άσπρα ποδάρια των περαστικών
είναι όλοι τους δακρυσμένοι
όμως κανείς δεν τρομάζει
όλοι μείναν στις θέσεις που πρόφτασα
είναι όλοι τους δακρυσμένοι
όμως κοιτάζουν τις ουράνιες ρεκλάμες*
και μια ζητιάνα που πουλάει τσουρέκια
στον ουρανό

Δυο άνθρωποι ψιθυρίζουν
τι κάνει την καρδιά μας καρφώνει;
ναι την καρδιά μας καρφώνει
ώστε λοιπόν είναι ποιητής

Μ. Σαχτούρης, *Ποιήματα*, Κέδρος

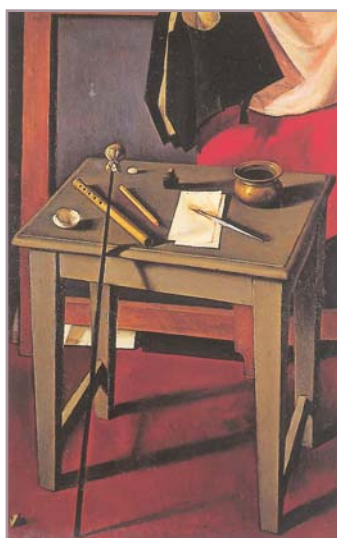
* **ρεκλάμες**: φωτεινές επιγραφές, διαφημίσεις· η λέξη εδώ χρησιμοποιείται μεταφορικά

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Γράψτε τις ενέργειες του ποιητή, σύμφωνα με τη σειρά που παρουσιάζονται στο ποίημα, και εξηγήστε τη σημασία εκείνης της ενέργειας που θεωρείτε σημαντικότερη.
- 2 Ο ποιητής παίρνει το σφυρί που του χάρισε το παιδί, γονατίζει στο πεζοδρόμιο και καρφώνει τα πόδια των περαστικών. Πώς θα περιμένατε να αντιδράσουν οι περαστικοί και πώς τους εμφανίζει να αντιδρούν ο Σαχτούρης;
- 3 Το μεγαλύτερο μέρος του ποιήματος είναι πρωτοπρόσωπη αφήγηση. Σε ποιο σημείο, με ποιον τρόπο και για ποιο σκοπό διαφοροποιείται ο αφηγηματικός χαρακτήρας του ποιήματος;
- 4 Ποιες από τις εικόνες του ποιήματος σας έκαναν μεγαλύτερη εντύπωση και γιατί;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Πολλές σκηνές του ποιήματος θυμίζουν πίνακες ζωγραφικής. Με βάση αυτό, να απαντήσετε στα εξής:
 - α) Ποια χρωματική αίσθηση είναι περισσότερο έντονη;
 - β) Σε ποια καλλιτεχνική τεχνοτροπία πιστεύετε ότι ταιριάζουν το θέμα και οι εικόνες του ποιήματος;
- ◆ Τι θα χαρίζατε εσείς στον ποιητή και πώς πιστεύετε ότι θα το χρησιμοποιούσε;

Πάννης Μόραλης,
Το τραπέζι

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

Στο παιδί μου

Το ποίημα εντάσσεται στην ποιητική συλλογή Ο στόχος, η οποία πρωτοεμφανίστηκε το 1970 στη συλλογική έκδοση Δεκαοχτώ κείμενα, μια σημαντική αντιδικτατορική κατάθεση κορυφαίων πνευματικών ανθρώπων. Ο ποιητής υποστηρίζει τη συγκεκριμένη και κυριολεκτική αναφορά στην πραγματικότητα αντί της ωραιοποιημένης εκδοχής που παρουσιάζουν τα «παραμύθια».

*Σ*το παιδί μου δεν άρεσαν ποτέ τα παραμύθια

Και του μιλούσανε για Δράκους και για το πιστό
σκυλί
Για τα ταξίδια της Πεντάμορφης και για τον
άγριο λύκο

Μα στο παιδί μου δεν άρεσαν ποτέ τα παραμύθια

Τώρα, τα βράδια, κάθομαι και του μιλώ
Λέω το σκύλο σκύλο, το λύκο λύκο, το σκοτάδι
σκοτάδι,
Του δείχνω με το χέρι τους κακούς, του μαθαίνω
Ονόματα σαν προσευχές, του τραγουδώ τους νε-
κρούς μας.

Α, φτάνει πια! Πρέπει να λέμε την αλήθεια στα
παιδιά.

Μ. Αναγνωστάκης, Τα ποιήματα, Πλειάς

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Πώς ορίζεται η αλήθεια στο ποίημα του Αναγνωστάκη; Ποια στοιχεία κατοχυρώνουν την ηθική αξία της;
- 2 Η λέξη «παραμύθι» έχει δύο σημασίες στη γλώσσα μας: α) λαϊκή διήγηση με φανταστικό θέμα, συνήθως προσαρμοσμένη έτσι ώστε να απευθύνεται σε παιδιά, και β) ψέμα. Πώς αξιοποιείται η διπλή σημασία της λέξης στο ποίημα;
- 3 Σε ποιους αναφέρεται το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο στο δεύτερο στίχο του ποιήματος («του μιλούσανε»); Γιατί το «τώρα» (πέμπτος στίχος) είναι κρίσιμο;
- 4 Στο ποίημα γίνεται αναφορά σε διάφορα παραμύθια. Προσπαθήστε να ταυτίσετε τα στοιχεία που δίνονται με γνωστά σε εσάς παραμύθια, εντοπίζοντας ταυτόχρονα το συμβολισμό τους.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Σε ποια ηλικία πρωτοακούσατε εσείς παραμύθια και από ποιον; Τώρα, που είστε έφηβοι, ποια γνώμη έχετε για αυτά;
- ◆ Συγκρίνετε τη σχέση γονιού και παιδιού που περιγράφει ο Αναγνωστάκης με τη δική σας οικογενειακή κατάσταση. Αναφερθείτε στις ομοιότητες και στις διαφορές διαπαιδαγώγησης που εντοπίζετε στη δική σας οικογένεια, σε σχέση με αυτήν που ακολουθεί ο ποιητής.

Νίκος Χατζηγεωργιάδης-Γκίκας,
Λαϊκά παιχνίδια

ΚΙΚΗ ΔΗΜΟΥΛΑ

Τα πάθη της βροχής

Το ποίημα ανήκει στη συλλογή Το λίγο του κόσμου (1971). Το συναίσθημα της μοναξιάς από την απουσία ενός αγαπημένου προσώπου αναδύεται μέσα από τη μελαγχολική ατμόσφαιρα του ποιήματος. Η ποιήτρια, δημιουργώντας μια υποβλητική ατμόσφαιρα, δίνει στο πραγματικό μια άλλη διάσταση: ο μονότονος ήχος της βροχής που ακούγεται μέσα στη νύχτα, καθρεφτίζοντας τη συναισθηματική της κατάσταση, μεταμορφώνεται στη λέξη που εκείνη επιθυμεί να προφέρει.

Εν μέσω λογισμών και παραλογισμών
άρχισε κι η βροχή να λιώνει τα μεσάνυχτα
μ' αυτόν τον νικημένο πάντα ήχο
σι, σι, σι.
Ήχος συρτός, συλλογιστός, συνέρημος,
ήχος κανονικός κανονικής βροχής.
Όμως ο παραλογισμός
άλλη γραφή κι άλλην ανάγνωση
μου 'μαθε για τους ήχους.
Κι όλη τη νύχτα ακούω και διαβάζω τη βροχή,
σίγμα πλάι σε γιώτα, γιώτα κοντά στο σίγμα,
κρυστάλλινα ψηφία που τσουγκρίζουν
και μουρμουρίζουν ένα εσύ, εσύ, εσύ.
Κάθε σταγόνα κι ένα εσύ,
όλη τη νύχτα
ο ίδιος παρεξηγημένος ήχος,
αξιμέρωτος ήχος,
αξιμέρωτη ανάγκη εσύ,
βραδύγλωσση βροχή,
σαν πρόθεση ναυαγισμένη
κάτι μακρύ να διηγηθεί
και λέει μόνο εσύ, εσύ,
νοσταλγία δισύλλαβη,

ένταση μονολεκτική,
το ένα εσύ σαν μνήμη,
το άλλο σαν μομφή
και σαν μοιρολατρία,
τόση βροχή για μια απουσία,
τόση αγρύπνια για μια λέξη,
πολύ με ζάλισε απόψε η βροχή
μ' αυτή της τη μεροληψία
όλο εσύ, εσύ, εσύ,
σαν όλα τ' άλλα να 'ναι αμελητέα
και μόνο εσύ, εσύ, εσύ.

Κ. Δημουλά, *Το λίγο του κόσμου*, Στιγμή

Λευτέρης Κανακάκις, 17 Ιουλίου 1967

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Με ποιον τρόπο δημιουργείται η εντύπωση του ακούσματος της λέξης «εσύ»;
- 2 Εντοπίστε τις παρηκλήσεις που υπάρχουν μέσα στο ποίημα και εξετάστε τη λειτουργία τους.
- 3 Παρόλο που επαναλαμβάνεται η λέξη «εσύ», το ποίημα έχει περισσότερο τη μορφή μονολόγου. Από ποια στοιχεία διαπιστώνεται και πώς συμβάλλει αυτή η μορφή στη δημιουργία του μελαγχολικού κλίματος που κυριαρχεί στο ποίημα;
- 4 «...Βραδύγλωσση βροχή...εσύ»: Τι θα ήταν αυτό που θα μπορούσε να διηγηθεί η βροχή; Επινόηστε μια δική σας ιστορία, λαμβάνοντας υπόψη σας τη συναισθηματική κατάσταση του ποιητικού υποκειμένου.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Συζητήστε στο μάθημα της Φυσικής και της Χημείας για τη δημιουργία της βροχής, για τα είδη της, καθώς και για τις επιπτώσεις μεγάλων περιόδων βροχόπτωσης στο κλίμα της χώρας και στη διάθεση των ανθρώπων.

Γκολφίνος, *Σελίδες ημερολογίου Β'* (λεπτομέρεια)

ΤΖΕΝΗ ΜΑΣΤΟΡΑΚΗ

Οι μεγάλοι

Το ποίημα της Τζένης Μαστοράκη ανήκει στη συλλογή Διόδια (1972), που εκδόθηκε όταν η ποιήτρια ήταν 23 ετών. Κεντρικός άξονας του ποιήματος είναι η σχέση των νέων της γενιάς του '70 με τους νέους της προηγούμενης γενιάς, που έζησε τη νεότητά της στα δύσκολα χρόνια της δεκαετίας του '40.

Οι μεγάλοι
κουβαλούν πάντα μέσα τους
το παιδί που υπήρξαν
στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο
το κορίτσι που δεν πρόφτασαν να φιλήσουν
έναν αγιάτρευτο καημό λαχανίδας.*
Το πρώτο χνούδι στο πανωχείλι τους
τους Βαρβάρους του Καβάφη*
και μια παλιά φυματίωση.
Τις μέρες τους
καταχωρισμένες σε δελτία τροφίμων.
Ένα καρφί στον τοίχο
μπορούσε να σημαδέψει μια εποχή
– τα καλοκαίρια ξυριζόντουσαν
με τον καθρέφτη κρεμασμένο στο παράθυρο.
Όνειρα συνοικιακά
σα μια μοτοσυκλέτα με καρότσα
για πολυμελείς οικογένειες.
Εμείς
κουβαλάμε, απλούστατα, μέσα μας
τους μεγάλους.

∞

Τ. Μαστοράκη, Διόδια, Κέδρος

* **έναν αγιάτρευτο καημό λαχανίδας:** αναφορά στην εποχή της Κατοχής, όταν οι άνθρωποι πέθαιναν από την πείνα και οι λαχανίδες ήταν συνηθισμένο –αλλά και αυτό δυσεύρετο– φαγητό στην Αθήνα * **οι Βάρβαροι του Καβάφη:** το ποίημα «Περιμένοντάς τους βαρβάρους»

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Βρείτε τα στοιχεία που συνθέτουν την εποχή των «μεγάλων», καθώς και τα βιώματα των ανθρώπων της εποχής αυτής.
- 2 Συγκρίνετε το τέλος με την αρχή του ποιήματος και σχολιάστε τη σημασία της φράσης «Εμείς κουβαλάμε ...μεγάλους».
- 3 Η ποιήτρια, όταν γράφει το ποίημα, είναι περίπου είκοσι ετών. Οι «μεγάλοι» γι' αυτήν –δηλαδή η γενιά των γονιών της– έχουν ζήσει την εποχή του Β' Παγκόσμιου πολέμου. Οι δικοί σας «μεγάλοι» ποιας εποχής βιώματα κουβαλούν μέσα τους και με ποιον τρόπο σάς τα κοινοποιούν;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Βρείτε από διάφορες πηγές πληροφορίες για την εποχή της Κατοχής και μελετήστε τα σχετικά κείμενα του βιβλίου της Ιστορίας σας. Συγκρίνετε τα στοιχεία που θα συγκεντρώσετε με τα στοιχεία που συνοπτικά σας δίνονται στο ποίημα.

Χρόνης Μπότσογλου,
Μια προσωπική Νέκνια

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ

Η τελευταία αρκούδα του Πίνδου

Στο παρακάτω απόσπασμα από το μυθιστόρημα Το διπλό βιβλίο του Δημήτρη Χατζή (1976), ο Ηπειρώτης Δημήτριος Σκουρογιάννης επιστρέφει στο χωριό του, τεματίζοντας τον εικοσάχρονο ξενιτεμό του στη Γερμανία. Ο Σκουρογιάννης, αν και έχει πραγματοποιήσει το όνειρο της επιστροφής του και βρίσκεται πια ανάμεσα στους συγχωριανούς του, αντιμετωπίζει πρωτόγνωρα συναισθήματα εσωτερικής μοναξιάς και ψυχικής αποξένωσης.

*Π*ήρε, λοιπόν, τη μικρή του τη σύνταξη για τα είκοσι χρόνια του, είχε βέβαια και κάτι λεφτά μαζεμένα με την τόση τη στέρηση και ξεκίνησε αμέσως για την Ελλάδα –πίσω για το Ντομπρίνοβο– Ηλιοχώριον, επαρχία Δωδώνης. Μέσα για μέσα στην καρδιά του Πίνδου. Δημήτριος Σκουρογιάννης –ι Μήτρους που λέγαμε,– ο επιστήθιος* φίλος μου και φίλος πολύ και του συγγραφέα μας. Στα σαράντα πέντε του πια, μα γερός ακόμα σαν βούβαλος, στρογγυλοπρόσωπος, αγριομάλλης, μεγαλόκορμος και στραβοπόδαρος, όπως είναι όλοι τους από κείνα τα μέρη, από κείνα τα βουνά τα μεγάλα.

Και γύρισε ο Σκουρογιάννης εκεί. Έτσι που το 'χε τάξει στον εαυτό του. Αυτό το Ντομπρίνοβο ήταν το στήριγμα της καρδιάς του στα χρόνια της ξενιτιάς, ήταν το τέρμα του μακρινού ταξιδιού του – κι η ανταμοιβή του μαζί. Τα μεγάλα βουνά της πατρίδας ερχόνταν και ξαναρχόνταν στην ερημιά του ξένου του τόπου, σκεπάζοντας με την αχλύ τη γαλάζια τους την καταχνιά της βορεινής πολιτείας. Και το βράδυ πάλι, καθώς έκλεινε αποσταμένος τα μάτια του, το ξερό, μονότονο όλη μέρα κροτάλισμα των σιδερικών, που βούιζε ακόμα στ' αυτιά του, σκεπαζότανε σιγά σιγά από κείνο το γνώριμο, το βαθύ τους ανάσασμα των χιλιάδων και χιλιάδων πεύκων κι ελάτων στον Πίνδο –εκεί, σε κείνον τον τόπο, που 'ταν ο τόπος του, όσο δεν ήτανε κανενός– κι αποκοιμότανε μέσα σ' αυτό.

Κρυφά, να μη φανερώνεται στους άλλους και τον αποπαίρνουνε με τις σαχλαμάρες και τα πειράγματα του ελληνικού καφενείου, αυτόν το γυρισμό δούλευε μέσα του – και τον χαιρόταν που θα τον είχε. Να τελειώσει καμιά φορά με τις νόρμες,* τα ακόρντ,* τα όρντουνγκ,* τα συρματόσκοινα, και να τελειώσει και με την άσφαλο, τοτσιμέντο και τ' αλουμίνιο, να φτάσει κάποτε και:

– Κόβι, Μήτρου μ', κόβε να γυρίσουμε καμιά φορά...

* **επιστήθιος**: πολύ στενός * **νόρμες**: κανονισμοί * **ακόρντ**: σύμβαση εργασίας * **όρντουνγκ**: κανονισμός, τάξη

Και καμιά φορά ξεχνιόταν ωστόσο, ξεσπούσε μπροστά στους άλλους: «Ιμείς από του Ντουμπρίνουβον», «Ιμείς εκεί στο Ντουμπρίνουβον... Ιδέαν δεν έχετε ισείς...».

– Παράτα μας, ρε Σκουρογιάννη, μ' αυτό το Ντομπρίνοβο, του ριχόνταν όλοι.

Τότες έσκυβε το κεφάλι, φούσκωνε τα μάγουλά του, μετάνιωνε που του ξέφυγε και το ξανάπε, σώπαινε κι ορμιζότανε μέσα του να φυλάγεται, να το φυλάει για τον εαυτό του, θησαυρό του, καημό του.

Αύγουστος ήταν. Από τη Θεσσαλονίκη που κατέβηκε με το τρένο –τίποτα δε στάθηκε να δει– γραμμή λεωφορείο και στην Κοζάνη, γραμμή κι από κει για την Κόνιτσα. Εκεί το νοίκιασε το μικρό ημιφορτηγό για τις έξι βαλίτσες του, κάτι δέματα, κάτι πακέτα, άλλα μικρότερα – τα καζάντια* του στη Γερμανία. Σε τρεις-τέσσερες ώρες σταματήσανε στο μικρό μπακάλικο – ήταν από τότε, πριν φύγει. Τώρα, με το δρόμο που φιαξάανε, το μεγαλώσανε και σταματούν εκεί τα λεωφορεία. Κατέβασε τα πράγματα, πλήρωσε τον άνθρωπο, έφυγε το φορτηγάκι, αυτός στάθηκε μια στιγμή και κοίταξε γύρω του. Αριστερά του το βουνό της Λάιστας, κάτω η βαθιά ποταμιά που πάει με τ' άλλα νερά να βρει τον Αώο. Το χειμώνα βουίζει, η πλατιά της χαλικάριά λαμποκοπάει τώρα μέσα στον ήλιο. Πέρα, μπροστά του, ο Γυφτόκαμπος. Αντίκρου του εκείνη η πλαγιά με τα πεύκα, τα ελάτια να κατακυλούν αραδιαστά, πυκνά, στητά, φουντωτά. Ξωπίσω της, πέρα, τα βουνά τα μεγάλα – όπως τα 'ξερε. Ο τόπος του.

Είκοσι χρόνια τα 'στειλε ταχτικά κάθε μήνα στους γονιούς του τα ογδόντα του μάρκα και να 'ρθει δεν θέλησε. Δεν ήτανε μόνο για τα λεφτά, την οικονομία και δεν ήταν ύστερα μονάχα για τη δικτατορία, τις φασαρίες. Χωρίς να το ξέρει, χωρίς να μπορεί να σκεφτεί τέτοια πράγματα, ήταν κι αυτός από τους ανθρώπους εκείνους που δεν το λιανίζουνε* τ' όνειρό τους, το θέλουν ακέριο, σωστό, μια και καλή, το φιαχνουνε μέσα τους, το στήνουνε, το δουλεύουν και ξέρουν, μπορούνε να την καρτερούνε την ώρα του.

Το χωριό αρχίζει λίγο πιο κάτω απ' το δρόμο, κατηφορίζοντας από τούτη τη μεριά της βαθιάς κοιλάδας. Τίποτα δε φαίνεται από το δρόμο. Μεγάλες καρυδιές τα κρύβουν, τα σκεπάζουν ολότελα τα πέτρινα σπίτια του ως κάτω στην εκκλησία με τον πελώριο πλάτανο μπρος της. Το μεσημέρι κρατούσε ακόμα, ψυχή δεν ήταν στο δρόμο. Τράβηξε τα πράματά του στην άκρη, κάθισε στον ίσκιο πάνω σ' ένα κασόνι κι άκουγε τα τζιτζίκια. Σήκωσε μια στιγμή το κεφάλι κατά το δέντρο, χαμογέλασε – τον καλωσορίζανε.

Εκεί τον βρήκαν αργότερα, τον γνωρίσανε, τον βοήθησαν να κατεβάσουν τα πράγματα, μπήκε στο πατρικό του, ήρθαν όλοι, τον καλωσορίσανε, τον δεχτήκανε μετά χαράς, μείνανε ως το βράδυ μαζί του.

* **καζάντια**: οικονομική προκοπή, εισοδήματα * **λιανίζουν**: κόβουν σε μικρά κομμάτια

Είχε φτάσει.

Από τότε που γίνηκε ο κόσμος, οι Ντομπρινοβίτες ξενιτεύονται. Στο χωριό τους γυρίζουν άμα γεράσουν. Ποτές τους δεν ήτανε ξυλοκόποι στα δάση που 'χουνε γύρω τους, αγωγιάτες στα βουνά τους, τσομπαναραίοι, μαστόροι, χρυσιικοί, καλαντζήδες.* Ένα παρακλάδι της Εγνατίας περνούσε από κει. Το παίρνανε και τραβούσαν – όπου τους βγάλει. Ξενιτεύοντανε για να καζαντίσουν. Στα Γιάννινα, τη Θεσσαλονίκη –τον παλιό καιρό πηγαίνανε στα μέρη της Μαύρης Θάλασσας, κάτω χαμηλά στη Μεσημβρία, τον Πύργο, την παλιά Ανατολική Ρωμυλία– δικά τους ήτανε κάποτε κείνα τα μέρη. Ο συγγραφέας μας λέει πως είναι ανθρώποι σε τούτο τον κόσμο που το 'χουν στο αίμα τους να προκόβουν. Δεν πέφτουν έξω με τις δουλειές, τα λεφτά. Οι Ντομπρινοβίτες είναι απ' αυτούς: γερή καρδιά, γερό κορμί, σίγουρο μάτι.

Δίπατα πέτρινα σπίτια, εκκλησίες μεγάλες με πλατώματα* πλακόστρωτα μπροστά τους, σχολείο δικό τους, που φκιάξανε μόνοι τους, τα στενορούμια* του χωριού τους όλα καλντερίμι* με δουλεμένη την πέτρα – τη μαρτυρούνε την προκοπή που κάναν στα ξένα και που τη φέραν και δω.

Ξενιτεμένοι και τώρα, πάνε και τώρα το καλοκαίρι, με τα γιωπαχί τους, τα τρανζίστορ, τις ηλεκτρικές τους κουζίνες, με τις νικέλινες* πολυθρόνες που κουβαλούνε μαζί τους για τις αυλές τους. Εργάτης στη Γερμανία από το Ντομπρίνοβο δεν πήγε κανένας – αυτός, ο Σκουρογιάννης μονάχα.

Κόσμος ήτανε και τώρα στο χωριό του, πολύς, Αύγουστο μήνα που γύρισε. Και χάρηκε βέβαια που τους βρήκε τόσους εκεί. Άλλοι τον 'ξέραν, τους ήξερε, μ' άλλους βρεθήκανε να 'χουν συγγένειες, παλιές γνωριμίες. Το βράδυ ανεβαίνουνε και μαζεύονται στο μπακαλικάκι του δρόμου, κατεβαίνουν στην εκκλησιά με το μεγάλο της πλάτωμα, πότε πάλι στην πλατεία του σχολείου – μια ταράτσα πάνω από τη ρεματιά.

Θα 'θελε να τους έλεγε κάτι κι αυτός για τα δικά του της Γερμανίας, την ξενιτιά, τη νοσταλγία, τα βάσανα. Εδώ τώρα μπορούσε να το λέει πια και να μην φοβάται, πως «Ιμείς ιδώ στο Ντομπρίνοβον...». Δικοί του άνθρωποι είναι γύρω του, Ντομπρινοβίτες, Ντομπρίνοβο είναι όλα.

Και δεν το λέει. Από τις πρώτες μέρες ακόμα αρχίζει να νιώθει πως κάπως είναι και κάπως δεν είναι μαζί με τους άλλους. Κάτι του λείπει για να 'ναι μαζί τους, για να 'ναι απ' αυτούς. Ο συγγραφέας μας να 'ταν εδώ, θα μπορούσε να 'λεγε πως αυτός απόμεινε όλα τα χρόνια της Γερμανίας Ντομπρινοβίτης, οι άλλοι δεν είναι τίποτα πια, από πουθενά δεν είναι. Όπου βρεθούνε, μόλις βρεθούνε, θ' αρχίσουν σε λίγο να λένε

* **καλαντζήδες**: γανωματζήδες· αυτοί που γυάλιζαν και συντηρούσαν τα χάλκινα σκεύη * **πλάτωμα**: ανοιχτός χώρος * **στενορούμια**: στενά δρομάκια * **καλντερίμι**: λιθόστρωτος δρόμος * **νικέλινες**: μεταλλικές

πάλι για τις δουλειές τους, για τα λεφτά τους, τα μαγαζιά τους, τα πράματα, μηχανήματα, χτήματα που αγόρασαν, που θ' αγοράσουν. Αν ήταν εδώ κανένας Μπρουσάκης, Σαββίδης, Παννόπουλος, από κείνους τους φιλόσοφους του ελληνικού καφενείου, θα 'χε πάλι τη σοφή την εξήγησή του – κοινωνία της κατανάλωσης και το ξεριζώμα, την αλλοτρίωση* των ανθρώπων και τ' άλλα που λέγανε.

Ο Σκουρογιάννης δεν μπορούσε βέβαια να σκέφτεται τέτοια πράματα, τόσο πολλά. Άρχισε μόνο και το 'νιωθε πως ήτανε μόνος μέσα σ' αυτούς τους ανθρώπους, έτσι σαν λίγο ξένος ανάμεσά τους. Του φαίνονται λίγο παράξενοι – άλλος κόσμος είναι. Άλλοι, λοιπόν, ήταν εκείνοι οι φιλόσοφοι με τις πολλές θεωρίες τους, τις παρλαπίπες* και τους καυγάδες. Αυτός ήταν που τους απόπαιρνε* τότε – τους θυμείται τώρα καμιά φορά το βράδυ, γυρίζοντας σπίτι. Και κείνα τα βράδια της ξενιτιάς, το κουτό, βαρετό ξεροστάλιασμα* στο σταθμό –δεν ξέρει βέβαια κι αυτό να το πει– αν άλλο δεν είχανε μέσα –ήτανε κάπως σαν να τους δέναν, να τους ενώναν –ίδιος καημός, ίδια πίκρα– κάπως κοντά σου τον νιώθεις τον άλλον. Πολύ σκορπισμένοι του φαίνονται τούτοι – μέσα στην Ελλάδα, μέσα στο δικό τους τον τόπο. Και δεν το λέει «Ίμεις ιδώ εις το Ντομπρίνοβον» – φοβάται ο Σκουρογιάννης μη του ριχτούνε, τον αποπάρουν κι εδώ.

Έβαλε μαστόρους κι έφκιαξε το 'να δωμάτιο, έφκιαξε δίπλα το μαγειριό του, ταχτοποίησε με μεράκι* τα γερμανικά κουζινικά που 'χε φέρει, έφκιαξε μπροστά την αυλή την πλακόστρωτη, την περγολιά* της. Έφκιαξε και λίγο το φράχτη –πήγε κι έφκιαξε και τους τάφους των γονιών του στο νεκροταφείο– τα τέλειωσε όλα σωστά, νοικοκυρεμένα. Οι άλλοι θα φεύγαν ως το φθινόπωρο, αυτός δεν έφευγε, ερχόταν. Κατέβηκε για λίγες μέρες στα Πάννινα, κανόνισε την επιταγή για τη σύνταξή του, να του τη στέλνουνε στο χωριό, έβαλε τα λεφτά του στην τράπεζα, τέλειωσε μ' αυτά, γύρισε πίσω.

Καιρός ήτανε πια να περπατήσει και λίγο τον τόπο του. Πήρε το δισάκι* του ένα πρωί – να κατέβαινε ως κάτω στη ρεματιά, να 'μπαινε λίγο στο δάσος. Κατέβηκε. Μικρά «πριόνια» δουλεύουν και τώρα στην άκρη του δάσους. Έκατσε λίγο – την είδε την τυράγνια των ανθρώπων, των μουλαριών, να κουβαλούν ως τα φορτηγά τούς μεγάλους κομμένους κορμούς. Πιο γνώριμος του φάνηκε ο κόσμος αυτός, πιο δικός του. Τράβηξε ύστερα λίγο πιο πέρα, έκοψε αριστερά, μπήκε στο μεγάλο δάσος. Πήρε το παλιό μονοπάτι των τσομπαναραίων, των ξυλοκόπων, των παλιών ληστών που τραβάει για την κορφή. Ανάσανε βαθιά το βουνίσιο αγέρα, στάθηκε μια στιγμή και

* **αλλοτρίωση**: η αλλαγή της ανθρώπινης ψυχосύνθεσης, η κοινωνική αποξένωση * **παρλαπίπες**: φλυαρίες, λόγια που κανείς δεν παίρνει στα σοβαρά * **απόπαιρνε**: μάλωνε * **ξεροστάλιασμα**: άσκοπη αναμονή * **μεράκι**: επιμέλεια και αγάπη * **περγολιά**: κληματαριά * **δισάκι**: σακίδιο

τ' άκουσε ζωντανό το βούισμα εκείνο των δέντρων – που μακρινό τον ακολουθούσε τότε στη Γερμανία. Έφτασε στο ξέφωτο που 'ξερε, κοντά στην κορφή –ένα μικρό λιβάδι– σκηνίτες εκείνα τα χρόνια τα φέρναν εδώ και βοσκούσανε τα μικρά κοπάδια τους.

Γύρισε αργά στο χωριό με το ηλιοβασίλεμα –γραμμή για το σπίτι– κανέναν δεν ήθελε. Ήτανε μια μέρα καλή, κάτω στη ρεματιά, στη χαλικάριά, στα πριόνια, ψηλά στο βουνό. Τ' όνειρο του γυρισμού του δεν τον είχε γελάσει.

❧

Δ. Χατζής, *Το διπλό βιβλίο*, Καστανιώτης

Γιάννης Ψυχοπαίδης, *Το ταξίδι*

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Γράψτε κατά σειρά τις χρονικές φάσεις από τις οποίες πέρασε η ζωή του Σκουρογιάννη στο απόσπασμα, και αντιστοιχίστε τα προσωπικά του αισθήματα με κάθε φάση της ζωής του.
- 2 Ποιες γλωσσικές ιδιαιτερότητες παρατηρείτε στο απόσπασμα; Σχολιάστε ειδικότερα τον τρόπο με τον οποίο μιλάει ο Σκουρογιάννης στο ελληνικό καφενείο της Γερμανίας.
- 3 Σε ποια κατάσταση βρήκε ο Σκουρογιάννης τον τόπο και τους συγχωριανούς του, ύστερα από τα είκοσι χρόνια παραμονής του στη Γερμανία; Γιατί σταμάτησε να λέει «Ίμεις ιδώ στο Ντομπρίνοβον», όταν έφτασε στον τόπο του;
- 4 Γιατί ο Σκουρογιάννης προτίμησε να μην επισκεφθεί την πατρίδα του στη διάρκεια της εικοσάχρονης μετανάστευσής του; Πώς θα ενεργούσατε εσείς, αν βρισκόσαστε στη θέση του, και γιατί;
- 5 Συσχετίστε τον τίτλο του διηγήματος με την υπόθεση του αποσπάσματος.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Βρείτε στοιχεία για το ελληνικό μεταναστευτικό ρεύμα στη διάρκεια του εικοστού αιώνα και εντοπίστε στον παγκόσμιο χάρτη τους τόπους, στους οποίους κατεξοχήν μετανάστευαν οι Έλληνες. Συγκεντρώστε επίσης πληροφορίες για τις επαγγελματικές δραστηριότητες των Ελλήνων στο εξωτερικό.
- ◆ Έχετε συναντήσει την κατάσταση που περιγράφεται στο διήγημα το καλοκαίρι στο χωριό σας; Διηγηθείτε τα δικά σας βιώματα και εξηγήστε γιατί θα μείνετε στον τόπο σας ή γιατί θα φύγετε, όταν τελειώσουν οι καλοκαιρινές διακοπές.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ

Ζητείται ελπίς

Το διήγημα ανήκει στην ομώνυμη συλλογή διηγημάτων, που εκδόθηκε το 1954 και έκτοτε γνώρισε μεγάλη επιτυχία και αγαπήθηκε από το αναγνωστικό κοινό. Στο διήγημα αυτό, όπως και σε όλο το έργο του Σαμαράκη, διακρίνουμε το λιτό ύφος και τη γοργή αφήγηση, το συνδυασμό κοινωνικού προβληματισμού και ψυχολογικής παρατήρησης μέσα σε μια ατμόσφαιρα ιδεολογικής κρίσης και υπαρξιακού άγχους, που χαρακτηρίζει τη μεταπολεμική εποχή.

Όταν μπήκε στο καφενείο, κείνο το απόγευμα, ήτανε νωρίς ακόμα. Κάθισε σ' ένα τραπέζι, πίσω από το μεγάλο τζάμι που έβλεπε στη λεωφόρο. Παράγγειλε καφέ.

Σε άλλα τραπέζια, παίζανε χαρτιά ή συζητούσανε.

Έρθε ο καφές. Άναψε τσιγάρο, ήπια δυο γουλιάς, κι άνοιξε την απογευματινή εφημερίδα.

Καινούριες μάχες είχαν αρχίσει στην Ινδοκίνα. «Αι απώλειαι εκατέρωθεν υπήρξαν βαρύταται», έλεγε το τηλεγράφημα.

Ένα ακόμα ιαπωνικό αλιευτικό που γύρισε με ραδιενέργεια.

«Η σκιά του νέου παγκοσμίου πολέμου απλούται εις τον κόσμο μας», ήταν ο τίτλος μιας άλλης είδησης.

Ύστερα διάβασε άλλα πράγματα: το έλλειμμα του προϋπολογισμού, προαγωγές εκπαιδευτικών, μια απαγωγή, ένα βιασμό, τρεις αυτοκτονίες. Οι δυο, για οικονομικούς λόγους. Δυο νέοι, 30 και 32 χρονώ. Ο πρώτος άνοιξε το γκάτζι, ο δεύτερος χτυπήθηκε με πιστόλι.

Αλλού είδε κριτική για ένα ρεσιτάλ πιάνου, έπειτα κάτι για τη μόδα, τέλος την «Κοσμική Κίνηση»: «Κοκταίηλ* προχθές παρά τω κυρίω και τη κυρία Μ. Τ. Χάρμα ευμορφιάς και κομψότητος η κυρία Β. Χ. με φόρεμα κομψότατο εμπρομέ και τοκ* πολύ σικ.* Ελεγκάντικη* εμφάνισις η δεσποινίς Ο. Ν.».

Άναψε κι άλλο τσιγάρο. Έριξε μια ματιά στις «Μικρές Αγγελίες»:

ΠΩΛΕΙΤΑΙ νεόδμητος μονοκατοικία, κατασκευή αρίστη, εκ 4 δωματίων, χολ, κουζίνας, λουτρού πλήρους, W. C.

* **κοκταίηλ**: (αγγλικά: cocktail) δεξίωση με ποτό και μεξέδες * **τοκ**: (γαλλικά: toque) είδος καπέλου * **σικ**: (γαλλικά: chic) καλόγουστο * **ελεγκάντικη**: (γαλλικά: elegante) χαριτωμένη.

Πάνης Τσαρούχης, *Ελπίς*

είχανε ανάψει ακόμα τα φώτα. Του άρεσε έτσι το ημίφως.

Σκέφτηκε τη σύγχυση που επικρατεί στον κόσμο μας σήμερα. Σύγχυση στον τομέα των ιδεών, σύγχυση στον κοινωνικό τομέα, σύγχυση...

Δεν έφταιγε η εφημερίδα που έκανε τώρα αυτές τις σκέψεις. Τα σκεφτότανε όλα αυτά τον τελευταίο καιρό, πότε με λιγότερη, πότε με περισσότερη ένταση. Σκεφτότανε το σκοτεινό πρόσωπο της ζωής. Την ειρήνη, τη βαθιά τούτη λαχτάρα, που κρέμεται από μια κλωστή. Σκεφτότανε τη φτώχεια, την αθλιότητα. Σκεφτότανε το φόβο που έχει μπει στις καρδιές.

Στον καθρέφτη, δίπλα του, είδε το πρόσωπό του. Ένα πολύ συνηθισμένο πρόσωπο. Τίποτα δε μαρτυρούσε την ταραχή που είχε μέσα του.

ΕΝΟΙΚΙΑΖΕΤΑΙ εις σοβαρόν κύριον δωμάτιον εις β' όροφον, ευάερον, ευήλιον...

ΖΗΤΕΙΤΑΙ πιάνο προς αγοράν...

Σκέψεις γυρίζανε στο νου του.

Από τότε που τέλειωσε ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, η σκιά του τρίτου δεν είχε πάψει να βαραίνει πάνω στον κόσμο μας. Και στο μεταξύ, το αίμα χυνότανε, στην Κορέα χτες, στην Ινδοκίνα σήμερα, αύριο...

Πέρασε το χέρι του στα μαλλιά του. Σκούπισε τον ιδρώτα στο μέτωπό του· είχε ιδρώσει, κι όμως δεν έκανε ζέστη.

Ο πόλεμος, η βόμβα υδρογόνου, οι αυτοκτονίες για οικονομικούς λόγους, η «Κοσμική Κίνησις»... Το πανόραμα της ζωής!

Δεν είχε αλλάξει διόλου προς το καλύτερο η ζωή μας ύστερ' από τον πόλεμο. Όλα είναι τα ίδια σαν και πριν. Κι όμως είχε ελπίσει κι αυτός, όπως είχαν ελπίσει εκατομμύρια άνθρωποι σ' όλη τη γη, πως ύστερ' από τον πόλεμο, ύστερ' από τόσο αίμα που χύθηκε, κάτι θ' άλλαζε. Πως θα 'ρχόταν η ειρήνη, πως ο εφιάλτης του πολέμου δε θα ίσκιωνε πια τη γη μας, πως δε θα γίνονταν τώρα αυτοκτονίες για οικονομικούς λόγους, πως...

Σουρούπωνε. Μερικά φώτα είχαν ανάψει κίολας στα μαγαζιά αντίκρυ. Στο καφενείο δεν

Είχε πολεμήσει κι αυτός στον τελευταίο πόλεμο. Και είχε ελπίσει. Μα τώρα ήτανε πια χωρίς ελπίδα. Ναι, δε φοβότανε να το ομολογήσει στον εαυτό του πως ήτανε χωρίς ελπίδα.

Μια σειρά από διαψεύσεις ελπίδων ήταν η ζωή του. Είχε ελπίσει τότε... Είχε ελπίσει ύστερα...

Κάποτε, πριν από χρόνια, είχε ελπίσει στον κομμουνισμό. Μα είχε διαψευσθεί κι εκεί. Τώρα δεν είχε ελπίδα σε καμιά ιδεολογία!

Ζήτησε ένα ποτήρι νερό ακόμα. Αυτή η διάψευση από τις λογής λογής ιδεολογίες ήτανε βέβαια γενικό φαινόμενο. Και παραπάνω από τη διάψευση, η κούραση, η αδιαφορία, που οι πιο πολλοί, η μεγάλη πλειοψηφία νιώθει μπροστά στις διάφορες ιδεολογίες.

Κοίταζε τα τρόλεϊ που περνάγανε ολοένα στη λεωφόρο, το πλήθος... Μπροστά του, η εφημερίδα ανοιχτή. Όλα αυτά που είχε δει και πρωτότερα: η σκιά του καινούριου πολέμου, η Ινδοκίνα, οι δυο αυτοκτονίες για οικονομικούς λόγους, η «Κοσμική Κίνησης»...

— Τσιγάρα! ένας πλανόδιος μπήκε.

Πήρε ένα πακέτο.

Στις έξι σελίδες της εφημερίδας: η ζωή. Κι αυτός ήτανε τώρα ένας άνθρωπος που δεν έχει ελπίδα.

Θυμήθηκε, πριν από χρόνια, ήτανε παιδί ακόμα, είχε αρρωστήσει βαριά μια θεία του, ξαδέρφη της μητέρας του. Την είχανε σπίτι τους. Ήρθε ο γιατρός βγαίνοντας από το δωμάτιο της άρρωστης, είπε με επίσημο ύφος:

— Δεν υπάρχει πλέον ελπίς!

Έτσι κι αυτός τώρα, είχε φτάσει στο σημείο να λέει:

— Δεν υπάρχει πλέον ελπίς!

Του φάνηκε φοβερό που ήτανε χωρίς ελπίδα. Είχε την αίσθηση πως οι άλλοι στο καφενείο τον κοιτάζανε κι άλλοι από το δρόμο σκέφτονταν και ψιθυρίζανε μεταξύ τους: «Αυτός εκεί δεν έχει ελπίδα!» Σαν να ήταν έγκλημα αυτό. Σαν να είχε ένα σημάδι πάνω του που το μαρτυρούσε. Σαν να ήτανε γυμνός ανάμεσα σε ντυμένους.

Σκέφτηκε τα διηγήματα που είχε γράψει, δίνοντας έτσι μια διέξοδο στην αγωνία του. Άγγιζε θέματα του καιρού μας: τον πόλεμο, την κοινωνική δυστυχία... Ωστόσο, δεν το αποφάσιζε να τα εκδώσει. Φοβότανε! Φοβότανε την ετικέτα που θα του δίνανε σίγουρα οι μεν και οι δε. Όχι, έπρεπε να τα βγάλει. Στο διάολο η ετικέτα! Αυτός ήταν ένας άνθρωπος, τίποτε άλλο. Ούτε αριστερός ούτε δεξιός. Ένας άνθρωπος που είχε ελπίσει άλλοτε, και τώρα δεν έχει ελπίδα, και που νιώθει χρέος του να το πει αυτό. Βέβαια, άλλοι θα 'χουν ελπίδα, σκέφτηκε. Δεν μπορεί παρά να 'χουν.

Ξανάριξε μια ματιά στην εφημερίδα: η Ινδοκίνα, η «Κοσμική Κίνησης», το ρεσιτάλ πιάνου, οι δυο αυτοκτονίες για οικονομικούς λόγους, οι «Μικρές Αγγελίες»...

Κώστας Τσόκλης,
Είμαστε όλοι υπεύθυνοι

ΖΗΤΕΙΤΑΙ γραφομηχανή...

ΖΗΤΕΙΤΑΙ ραδιογραμμόφωνον...

ΖΗΤΕΙΤΑΙ τζιπ εν καλή καταστάσει...

ΖΗΤΕΙΤΑΙ τάπης γνήσιος περσικός...

Έβγαλε την ατζέντα του, έκοψε ένα φύλλο κι έγραψε με το μολύβι του:

ΖΗΤΕΙΤΑΙ ελπίς

Ύστερα πρόσθεσε το όνομά του και τη διεύθυνσή του. Φώναξε το γκαρσόνι. Ήθελε να πληρώσει, να πάει κατευθείαν στην εφημερίδα, να δώσει την αγγελία του, να παρακαλέσει, να επιμείνει να μπει οπωσδήποτε στο αυριανό φύλλο.

∞

Α. Σαμαράκης,
Ζητείται ελπίς,
Ελευθερουδάκης

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Ποιες ήταν οι ελπίδες των ανθρώπων στο τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου; Σύμφωνα με τον αφηγητή οι ελπίδες τους εκπληρώθηκαν ή διαψεύστηκαν;
- 2 Η αφήγηση γίνεται σε τρίτο πρόσωπο. Να βρείτε σε ποια σημεία η ματιά του αφηγητή βλέπει την εξωτερική πραγματικότητα και σε ποια σημεία εστιάζεται στον εσωτερικό κόσμο και αποδίδει τα συναισθήματα και τις σκέψεις του ήρωα.
- 3 Στο διήγημα του Σαμαράκη, όπως ήδη φαίνεται από τον τίτλο, υπάρχουν αρκετά στοιχεία καθαρεύουσας. Βρείτε τις ανάλογες φράσεις του κειμένου και συσχετίστε τες με την εποχή και τον τρόπο γραφής του συγγραφέα.
- 4 Εντοπίστε τις εκφράσεις της καθαρεύουσας που υπάρχουν στο διήγημα και εξηγήστε τη λειτουργία τους.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- ◆ Αφού εντοπίσετε στο κείμενο τα θέματα των εφημερίδων της δεκαετίας του '50, ανατρέξτε στις σελίδες των σημερινών εφημερίδων, για να κάνετε μια σύγκριση. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείτε;

ΚΩΣΤΑΣ ΤΑΧΤΗΣ

Κι έχουμε πόλεμο!

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από το δεύτερο μέρος του μυθιστορήματος του Κώστα Ταχτή Το τρίτο στεφάνι (1962). Μεταφέρει την εμπειρία της έκρηξης του πολέμου του 1940 από την πλευρά μιας αθηναϊκής οικογένειας. Η Νίνα, μία από τις δύο κεντρικές «φωνές» του μυθιστορήματος, αφηγείται τις πρώτες αντιδράσεις προσώπων του στενού οικογενειακού και φιλικού της περιβάλλοντος με αμεσότητα, συγκίνηση και χιούμορ, προσφέροντας στον αναγνώστη μια ολοζώντανη εικόνα της ιστορικής στιγμής.

*Κ*ασιμάτη είχε περισσότερο κόσμο από κάθε άλλη χρονιά, κι όπως ήταν επόμενο, οι άντρες άρχισαν τα πολιτικά. Ο ξάδερφος του Κασιμάτη, ο Λέων (τον λέγαμε «ο βασιλεύς των ζώων»), που δούλευε στο Υπουργείο Τύπου και Τουρισμού, μας βεβαίωσε πως είχαν βρει κομμάτια της τορπίλας κι ότι ήταν ιταλικής κατασκευής, μα ο Αντώνης δεν εννοούσε επ' ουδενί λόγω να το παραδεχτεί. Θεός σωθές' τον, ήταν τρομερά φανατικός κι ισχυρογνώμων. Έλεγε πως οι Άγγλοι είχαν χρησιμοποιήσει ιταλική τορπίλα, για να στρέψουν την ελληνική κοινή γνώμη εναντίον του Άξονος και να μας βγάλουν στον πόλεμο, όπως είχαν κάνει στον Πρώτο Πόλεμο. «Αν θέλει ο Χίτλερ την Ελλάδα», έλεγε, «δε χρειάζεται να βάλει τους Ιταλούς να την πάρουν. Έρχεται και την παίρνει μόνος του. Οι Γερμανοί δεν πρόκειται να μας πειράξουν, είναι φιλέλληνες. Στα σχολεία τους μαθαίνουν απέξω τον Όμηρο και τον Πλάτωνα», και ούτω καθεξής, ως τις έντεκα το βράδυ. «Πάψε επιτέλους», του λέω, «δεν καταλαβαίνεις ότι ερεθίζεις τα νεύρα σου και θα θέλεις διπλή δόση υπνωτικό για να κοιμηθείς; Δε θα το πάρεις ποτέ χαμπάρι ότι η καρδιά σου είναι τρομερά αδύνατη;». Μόνο για ένα πράμα ήταν όλοι τους σύμφωνοι: ότι αργά ή γρήγορα θα 'βγαινε και η Ψωροκώσταινα* στον πόλεμο, πάει, δεν τη γλιτώναμε, ήταν αυτή η άτιμη η γεωγραφική μας θέση. Είμαστε, βλέπεις, σαν μια γέφυρα μεταξύ ανατολής και δύσεως, είν' αδύνατον να μείνουμε ουδέτεροι.

Μα κανένας μας δεν το περίμενε τόσο γρήγορα. Όταν το πρωί εκείνης της Δευτέρας ακούσαμε τις σειρήνες, δεν πιστεύαμε στ' αυτιά μας. «Ξύπνα», λέω του Αντώνη, «έχουμε συναγερμό!» «Άσε με ήσυχο», μου λέει, «άσκηση θα 'ναι!». Και γύρισε απ'

* **Ψωροκώσταινα**: σκωπτικός-μειωτικός χαρακτηρισμός του ελληνικού κράτους

Κώστας Μαλάμος, *Σπίτια στη Δεξαμενή*

την άλλη μεριά. Κάθε φορά που έπαιρνε αποβραδís υπνωτικό, δεν ξυπνούσε εύκολα. «Δεν είναι άσκη-ση», του λέω, «το ένστικτό μου δε με γελάει ποτέ εμένα!» Κάθε φορά που ήταν να γίνει άσκηση μας ειδο-ποιούσαν εκ των προτέρων διά του Τύπου. «Εδώ είσαι κι εδώ 'μαι», του λέω, «είναι συναγερμός κι έχουμε πόλεμο!». Και πετάγομαι απ' το κρεβάτι, τρέχω στο παράθυρο του σαλονιού, και βλέπω τη γειτονιά στο ποδάρι. Από μακριά έφτανε ο βόμ-βος αεροπλάνων. «Μας κήρυξ' η Ιταλία τον πόλεμο! Ο θεός να βάλει το χέρι του! Ξύπνα τη Μαρία!» λέω της Μαριέττας. Τα 'χε κι αυτή χαμένα. «Ξύπνα την και πες της να ντυθεί *αμέσως!* Μπορεί να χρεια-στεί να πάμε στο καταφύγιο». «Θα πάτε στο καταφύγιο;» φωνάζω της Νότας. Μα δεν ήξερε. Κανείς μας δεν ήξερε τι να κάνει και πού να πάει. Πανικοβληθήκαμε. Νομίζαμε πως έφτασ' η Δευτέρα Παρουσία. Ο Αντώνης καθόταν στην άκρη του κρεβατιού, με μια κάλτσα στο χέρι,

αφηρημένος. «Μήπως δεν αισθάνεσαι καλά;» του λέω. «Να σου δώσω τις σταγόνες σου;» Κι όπως στεκόμουνα στη μέση του χολ σαν χαμένη, κρατώντας το κεφάλι μου με τα δυο μου χέρια, μην ξέροντας προς τα πού να στραφώ, έρχετ' η Μαριέττα και μου λέει: «Ου Μπούφους* δεν ξυπνάει! Πήγα να τ'ν ξεσκεπάσου και μ' πάτ' σε μια κλουσιά...» Κι άρχισε να κλαίει. Είχε κι αυτή η δόλια τρεις αδερφούς, οι δυο υπη-ρετούσαν ήδη στο Ναυτικό, ο άλλος ήταν κληρωτός* του '41, θα πήγαινε απ' τους πρώτους. Πρέπει να τη στείλουμε αμέσως στην Άντρο, είπα με το νου μου, η θέση της

* **Ου Μπούφους:** ειρωνική αναφορά στη Μαρία, κόρη της Νίνας από προηγούμενο γάμο * **κληρωτός:** στρα-τεύσιμος

είναι κοντά στη μάνα της και στον πατέρα της, δεν μπορώ να την κρατήσω εδώ, είναι μεγάλη ευθύνη. Κι έξω φρενών, τρέχω στο δωμάτιο της κόμησας,* την αρπάζω απ' το τσουλούφι, και της λέω: «Παλιοκόριτσο! Όστε ούτε η Δευτέρα Παρουσία δεν είναι αρκετή για να σε βγάλει απ' τη νάρκη σου, ε; Τσακίσου και σήκω αμέσως, γιατί σήμερα θα 'ναι το τέλος σου!» Και πάω να την ξεσκεπάσω, και μου δίνει και μένα μια κλοτσιά. Της πατάω τότε μια στριφτή τσιμπιά, της δίνω δυο ανάποδες, και της λέω: «Να! Για να μάθεις να κλοτσάς τη μάνα σου! Τι σου πέρασ' η ιδέα, ότι είμαι κυρα-Εκάβη να κάτσω να τις φάω απ' την κόρη μου; Θα πάμε στο καταφύγιο και συ κάτσ' εδώ να ψοφήσεις, να γλιτώσω επιτέλους απ' την κακή φύτρα του Φώτη!...»

Μα τη στιγμή που 'βγαίνα απ' το δωμάτιό της, χτύπησαν οι σειρήνες λήξη. Το τέρας! σκέφτηκα. Για κάτι αναίσθητους σαν κι αυτήν είναι ο κόσμος. Και πάω μέσα και βλέπω έναν Αντώνη μεταμορφωμένο ως διά μαγείας, έναν άλλο Αντώνη. Στεκόταν μπροστά στο ανοιχτό παράθυρο του σαλονιού και μιλούσε με τον Κουκή, τον άντρα της Νότας. «Θα τους δείξουμε! Θα τους ράνουμε! Θα τους ρίξουμε στη θάλασσα!» φώναζε. Μμ, είπα με το νου μου, αυτός είναι που προχτές ακόμα έλεγε πως ο Χίτλερ δε θ' άφηνε το Μουσολίνι να χτυπήσει την Ελλάδα; Μα φυσικά δεν έβγαλα άχνα. Δόξαζα το Θεό που το πήρε έτσι το πράμα. Πλησίασα κι εγώ στο παράθυρο κι άκουγα με συγκίνηση τα εμβατήρια που 'παιζε το ραδιόφωνο. Για πρώτη φορά συγχωρούσα τη Νότα που το είχε στη διαπασών:

*Αεροπόρος θα γινώ, τη γη να μην αγγίζω
να 'μαι ψηλά στον ουρανό, τα σύννεφα να σχίζω...*

Τα μάτια του Αντώνη ήταν γεμάτα δάκρυα. «Θα πάω», μου λέει, «ν' αγοράσω ένα ραδιόφωνο! Πατί δηλαδή να 'χει ο Κουκής ραδιόφωνο και να μην έχουμε εμείς;...» Δε νομίζεις, πήγα να του πω, ότι είναι έξοδο περιττό, ότι δεν είναι καιρός να πετάμε λεφτά για τέτοια πράματα; Μα κρατήθηκα. «Κάνε ό,τι καταλαβαίνεις», του λέω, «απ' τη δική σου τσέπη θα βγουν...» «Αχ, μωρέ Νίνα», μου λέει, «και τι δε θα 'δινα να 'μουνα άλλη μια φορά νέος». Παρά λίγο να δακρύσω κι εγώ. Τον άφησα και πήγα στην κουζίνα να κάνω κάτι, για ν' απασχολήσω το μυαλό μου. Αποβραδís είχε φέρει μια οκά* κάστανα, τα πρώτα κάστανα εκείνης της χρονιάς, και τα 'βαλα να τα βράσω. Όσο ζήσαμε, ζήσαμε, έλεγα με το νου μου, όσο χαρήκαμε, χαρήκαμε, αποδώ και πέρα... Μα δεν μπορούσα, ούτε ήθελα να φανταστώ το μέλλον.

Πάνω στην ώρα έφτασε κι η κυρα-Εκάβη, φρέσκια φρέσκια και κεφάτη. «Αχ, βρε

* **κόμησσα**: ειρωνική αναφορά στη Μαρία * **οκά**: μονάδα βάρους, 1.282 γραμμάρια

κυρα-Εκάβη», της λέω, «τι θα γίνουμε; Πού θα πάμε;» «Ε», μου λέει, «πόλεμος είναι θα περάσει, ούτ' ο πρώτος, ούτ' ο τελευταίος. Δε με πειράζουν εμένα τέτοια πράγματα, *άλλα με πειράζουν*». «Και δεν τρώμαξες», της λέω, «όταν άκουσες τις σειρήνες;» «Μπα! Το 'ξερα πριν χτυπήσουνε και το περίμενα. Ο Θόδωρος ήταν χτες νυχτερινός στην εφημερίδα, και την ώρα που 'τομαζότανε να φύγει να 'ρθει στο σπίτι να κοιμηθεί, τους τηλεφώνησαν τα νέα απ' το υπουργείο. Μα δεν άντεχε να μείνει. Ήταν πτώμα το καημένο το παιδί απ' την κούραση και το ξενύχτι. Ήρθε στο σπίτι και μας τα 'πε, κι ύστερα κουκουλώθηκε στο κρεβάτι του και μου λέει: “Μαμάκα, μη με ξυπνήσετε ακόμα και να πέφτουν μπόμπες!” Κι όπως είναι κουφός απ' το έν' αυτί, δεν άκουσε ούτε τις σειρήνες». «Μα το καταλαβαίνεις», της λέω κατάπληκτη με την ψυχραιμία της, «ότι θα μας ρίξουν ασφυξιογόνα;* Το ξέρεις ότι θά 'ρθουν να μας πάρουν τα σπίτια μας και τα κορίτσια μας;». «Δεν είσαι με τα καλά σου», μου λέει, «*χρωστάς της Μιχαλούς,** κι είσαι και διαβασμένη! Έτσι λέγαν και στον άλλο πόλεμο και μας τρομοκρατήσανε τζάμπα και βερεσέ. Όσο για τα κορίτσια» (και στράβωσε το στόμα της) «μη φοβάσαι και δεν παθαίνουν τίποτα. Αν δεν κουνήσουν κι εκείνα την ουρά τους, δεν τα πειράζει κανένα. Κι οι Ιταλοί άνθρωποι σαν και μας είναι, δεν είναι θηρία της ζούγκλας...».

«Τι ανάγκη έχει», μου λέει η θεία Κατίγκω, όταν ήρθε σε λίγο και της τα 'λεγα. «Ο ένας της γιος είναι κουφός, ο άλλος στη φυλακή, κι ο γαμπρός της είναι γιατρός, κάπου θα χωθεί. Αλίμονο στα δικά μας τα παιδιά!» Ο Τάκης είχε μετατεθεί σ' ένα μικρό αντιτορπιλικό, ο Πέτρος έκανε τη θητεία του έξω απ' την Κοζάνη, μέσα στη φωτιά. «Αλίμονο στα δικά μας τα παιδιά», μου λέει, κι έβαλε τα κλάματα. Σε λίγο ήρθ' ο Άκης γυρεύοντας τη γιαγιά του. «Ήρθε κι έφυγε», του λέω. «Καλώς το στρατηγό!» του λέει ο Αντώνης μόλις τον είδε. Φορούσε τη στολή της ΕΟΝ.* «Άντε να δούμε», του λέει, «πόσους Ιταλούς θα καθαρίσεις. Σας δώσανε τουφέκια ή ακόμα;» Το πρωί είχε πάει στο σχολείο και τους έδωξαν. Τα μαθήματα διεκόπτοντο μέχρι νεότερας διαταγής. «Για του Μπούφου έφεξε!»* μου λέει η Μαριέττα. Γύρισε λοιπόν στο σπίτι, φόρεσε τη στολή του και πήγε στον υποτομέα του. Τους έβαλαν στη γραμμή και τους έβγαλε ο τομεάρχης τους λόγο. Κακόμοιρα παιδιά! έλεγα με το νου μου, ακούγοντάς τον να μας περιγράφει με παιδικό ενθουσιασμό πώς είχαν στολίσει τον υποτομέα με χάρτινες σημαίες κι εικόνες των ηρώων του '21. Τι έχουν να δουν τα μάτια σας, σε τι ανάποδα χρόνια γεννηθήκατε και σεις... «Καλά που είναι κι η σημαία μας στο κοντάρι», λέω της Μαριέττας. Την είχαμε κρεμάσει για του Αγίου Δημητρίου και δεν την είχα-

* **ασφυξιογόνα:** αέρια που προκαλούν ασφυξία * **χρωστάς της Μιχαλούς:** είσαι τρελή * **ΕΟΝ:** Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας, δημιούργημα της μεταξικής δικτατορίας βασισμένο σε εθνικοσοσιαλιστικά πρότυπα * **Για του Μπούφου έφεξε:** παρουσιάστηκαν απρόσμενα ευνοϊκές περιστάσεις για τη Μαρία

με κατεβάσει ακόμα. «Τουλάχιστον», της λέω, «δε χρειάζεται ν' ανεβαίνεις να κρεμάς σημαίες, ουδέν κακόν αμιγές καλού». Και ξαφνικά είδα έκπληκτη κι εγώ η ίδια, πως είχα ξαναβρεί την ψυχραιμία μου και το συνηθισμένο μου χιούμορ. Ωχ, αδερφέ! σκέφτηκα. Όπου όλος ο κόσμος, και μεις. Αφού το πήρε τόσο καλά ο Αντώνης, δε με νοιάζει για τίποτα.

Κ. Ταχτσής, *Το τρίτο στεφάνι*, Εξάντας

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Υπάρχουν εκφράσεις ηρωικών διαθέσεων στο κείμενο; Αν όχι, γιατί;
- 2 Σε ποια σημεία και με τι τρόπο εκφράζεται στο κείμενο το αίσθημα του φόβου;
- 3 Ποιες πληροφορίες μας δίνει ο συγγραφέας για το χαρακτήρα και τις απόψεις του Αντώνη και πώς εξηγείται η «μεταμόρφωσή» του μετά την κήρυξη του πολέμου;
- 4 Προσπαθήστε να εντοπίσετε χιουμοριστικά στοιχεία στο κείμενο. Τι πιστεύετε ότι προσφέρουν τα στοιχεία αυτά σε μια αφήγηση με θέμα τον πόλεμο;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Πώς αποτυπώθηκε ο ελληνοϊταλικός πόλεμος του '40 στις εικαστικές τέχνες και στον κινηματογράφο;
- ◆ Αναφέρετε ένα σημαντικό συλλογικό συμβάν που βιώσατε και περιγράψτε τις δικές σας αντιδράσεις, καθώς και τις αντιδράσεις άλλων προσώπων του περιβάλλοντός σας, όταν το συμβάν αυτό εκδηλώθηκε.

ΡΕΑ ΓΑΛΑΝΑΚΗ

Η μεταμφίεση

Στο μυθιστόρημα της Ρέας Γαλανάκη Ελένη, ή ο Κανέννας (1998) κεντρική ηρωίδα είναι η Ελένη Αλταμούρα-Μπούκουρα, η πρώτη σπουδασμένη Ελληνίδα ζωγράφος, που γεννήθηκε το 1821 στις Σπέτσες και πέθανε το 1900, αφού έζησε μια ζωή εντελώς ασυνήθιστη για μια γυναίκα της εποχής της. Η Γαλανάκη συνδυάζει το ιστορικό και βιογραφικό υλικό με καθαρά μυθολογικά στοιχεία, στην απόπειρά της να εκφράσει τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τα όνειρα μιας καλλιτεχνικής προσωπικότητας που αντιμετωπίζει θαρραλέα τις κοινωνικές προκαταλήψεις, αλλά νικιέται από την τραγική μοίρα της. Το απόσπασμα που ακολουθεί αναφέρεται στην εποχή της νεότητας της Ελένης, όταν μαζί με τον πατέρα της, παλιό Σπετσιώτη καπετάνιο και αργότερα θεατρώνη της Αθήνας, φτάνει στην Ιταλία και ντύνεται με αντρικά ρούχα, για να μπορέσει να γίνει δεκτή στη Σχολή των Ναζαρηνών ζωγράφων.

Ξω από τη Νάπολη κρύφτηκα σε μια συστάδα από πικροδάφνες και συκίες, που θέρειναν αντλώντας από τα χαλάσματα μιας αγροικίας. Εκεί άλλαξα. Είχα αγοράσει ένα αντρικό σκούρο κουστούμι, ακριβώς σαν εκείνα που φορούσαν οι κομποί νέοι της πόλης. Τόνισα τη σοβαρότητα του χρώματος και των προθέσεών μου, συντάσσοντας με το σκούρο χρώμα του ένα πουκάμισο από λευκή φίνα βατίστα.* Έκανε ζέστη, μα καθώς τρέμοντας ντυνόμουν, γύρισα να κοιτάξω ποιοι βρίσκονταν μάρτυρες στη μεταμόρφωσή μου. Επισήμανα της θάλασσας το μπλάβο, το κεραμιδί και το ωχρό της πολιτείας πιο πέρα, το κοντινό μου πράσινο και το φαιό, το φωτεινό ουρανό και το φλύαρο των ασπροκίτρινων χαμομηλιών. Φιλάρεσκα έδεσα ένα μεταξωτό φουλάρι στον λαιμό μου· ρόδο με ελάχιστο γαλάζιο, ανταύγεια νερών όταν πλαγιάζει ο ήλιος. Φόρεσα τις δερμάτινες μου μπότες και διόρθωσα την καμπύλη της ασημένιας μου καδένας. Στην άκρη της κρεμότανε ένα ρολόι. Το κοίταξα. Μετέωρη, εύθραυστη, σημαδεμένη μού έδειξε την ώρα. Στερέωσα ένα καθρεφτάκι στα κλαδιά, για να δω να βάλω πάνω στα κουρεμένα μου μαλλιά ένα αντρικό καπέλο. Κοίταξα το πρόσωπό μου στον καθρέφτη. Η παρθένος ζωγράφος απουσίαζε, έχοντας φαίνεται ξεκινήσει για να επιστρέψει στην αττική Ανατολή, όπου ανήκε. Υποσχέθηκα να μην ξεχάσω τη μορφή της, ούτε καν με εκείνο το πολύ λίγο, που ξεχνάνε οι γυναίκες. Όμως τώρα να τρέξει, να πάει στον Τσέκολι*

* **φίνα βατίστα:** ύφασμα εξαιρετικής ποιότητας * **Ραφαέλο Τσέκολι:** Ιταλός ζωγράφος, αρχαιολόγος και

μαντάτα για τις εξελίξεις της φιλάτης του πατρίδας. Ακόμη να του πει ότι η μαθήτριά του δε φοβόταν, κι ότι, καθώς ντυνόταν, για να μεταμορφωθεί από γυναίκα σε άντρα, άκουγε τα λόγια και τις διδαχές του ένα μελίσσι γύρω της. Κι ότι μάντευα, όπως δύναται να μαντεύει κάποιος τέτοιαν ώρα, πως εκτός από το ζήτημα της τέχνης, η υπεσχημένη γη θα άφηνε πάνω μου ανεξίτηλα τα ίχνη της ζωής. Ήδη πάσχιζα να σκεφτώ σαν άντρας. Ήδη είχα μιλήσει με το εγώ.

Στον κήπο του πανδοχείου είχαμε τελειώσει το μεσημεριανό μας γεύμα και περιμέναμε καφέ. Παράδεισος μας φαινόταν η ανακωχή του κήπου. Μακάρι να αργούσε ο σερβιτόρος, μολονότι μας είχε διαβεβαιώσει για το αντίθετο, αφού τέτοιες μέρες δεν έβγαινε στις εξοχές ο κόσμος και δεν είχε άλλους πελάτες. Είχα αρχίσει το τραγούδι μου, όταν τον είδα από μακριά να επιστρέφει. Έκανα ότι δεν τον πρόσεξα, γιατί, κρατώντας πάντοτε τον δίσκο, στηρίχτηκε στο κάσωμα της πόρτας για να με ακούσει: *«Σαν τη σπίθα κρυμμένη στη στάχτη, εκρυβόταν για μας λευτεριά.*

Ήλθε η μέρα, πετιέται, ανάφτει εξανοίχτη σε κάθε μεριά». Σταμάτησα να τραγουδώ. Τον παρατηρούσα που κοντοστεκόταν. Έπειτα, σαν να ξύπνησε, πλησίασε με τους καφέδες, υποκλίθηκε και ρώτησε με σεβασμό αν ο νεαρός κύριος ήταν τενόρος. Δίστασε μια στιγμή προτού ρωτήσει κάτι ακόμη, αν το τραγούδι της άγνωστης του γλώσσας μιλούσε για τα γνωστά σε όλους πάθη του έρωτα, διότι έτσι του είχε φανεί. Του εξήγησα με προσήνεια* για την Ιόνιο καταγωγή του άσματος, ενώ σκεφτόμουν τι το γνωστό και τι το άγνωστο βρισκότανε μπροστά σ' αυτό τον άνθρωπο. Θέλοντας να τον ευχαριστήσω, αφού ήταν ο πρώτος που με χειροκρότησε στον δύσκολό μου ρόλο, του τραγούδησα μιαν ιταλική πατριωτική άρια. Την άκουσε σχεδόν δακρυσμένος, αφού αυτά τα τραγούδια είχαν πρόσφατα απαγορευτεί.* Το γνωρίζαμε κι οι δυο.

Ο καπετάν Γιάννης με εγκατέστησε στη Ρώμη και βιάστηκε να επιστρέψει στις επι-

Φωτογραφία
της Ελένης
Αλταμούρα-Μπούκουρα

γιατρός που βρήκε άσυλο στην Ελλάδα, διωγμένος από το Βασίλειο των δύο Σικελιών· ήταν ο πρώτος δάσκαλος ζωγραφικής της Ελένης * **προσήνεια**: καταδεκτικότητα * **είχαν πρόσφατα απαγορευτεί**: στη Νάπολη είχε ξεσπάσει πατριωτική επανάσταση εναντίον του Βασιλιά των δύο Σικελιών

χειρήσεις του Αθηναίου θεατρώνη Ιωάννη Μπούκουρη, που δεν του επέτρεπαν πια το αργόσχολο βλέμμα των θαλασσινών πάνω στα πράγματα του κόσμου. Αυτό δεν του άρεσε, αλλά δεν μπορούσε να πράξει διαφορετικά. Η αναγκαστική πεζοπορία εξαιτίας της επανάστασης, ώσπου να βρούμε κάποιαν άμαξα για το υπόλοιπο ταξίδι, μας είχε αφάνταστα καθυστερήσει. Έφυγε όμως ήσυχος, αφού είχα πάντοτε μαζί μου τις συστατικές επιστολές, που τις είχα δείξει και στη Νάπολη, σε μερικούς ζωγράφους. Από τη μεριά μου προετοιμαζόμουν να παρουσιάσω στις εξετάσεις των περιφημων Ναζαρηνών ζωγράφων. Αν περνούσα, θα σπούδαζα ζωγραφική στο μοναστήρι έξω από τη Ρώμη όπου ζούσαν, για ένα δυο χρόνια, όσο να υποστηρίξω με χαρτιά την κεκτημένη γνώση. Λιγότερο από ένα υπερπόντιο ταξίδι, υπολόγιζε ο πατέρας μου, και να γυρίσω έπειτα πίσω, αφού όποιος βγαίνει σε μακρύ ταξίδι πρέπει να έχει στο μυαλό του την εστία που τον περιμένει. Σ' ένα μονάχα επέμενε, να μη λησμονήσω ότι είμαι Ελληνίδα. Αυτό τα λέει όλα, ισχυρίστηκε λίγο πριν φύγει.

Δεν το λησμονήσα, αφού αυτό σήμαινε για μένα περισσότερα από το όλα του πατέρα μου. Μόνη μου τόλμησα να σκεφτώ και να εξηγήσω με τον δικό μου τρόπο την παραγγελία του. Τόλμησα ακόμη, ζητώντας κάπου να στηρίξω τα επιχειρήματά μου, να υποθέσω ότι κάτι το αντίστοιχο θα είχε κάνει πολεμώντας κι η Μεγάλη μας Κυρά.* Διότι, ενώ είχα χρόνια να τη δω, ήρθε και με επισκέφθηκε μιαν από τις πρώτες ρωμαϊκές μου νύχτες, αν δεν σφάλω τότε ακριβώς που αναχώρησε ο κύρης μου. Όρθια στην πλώρη, εφορμώντας με τον στόλο της στο απόρθητο Ανάπλι, έδειχνε στους κανονιέρηδες με το δεξί της υψωμένο χέρι πού ακριβώς να βαρέσουν. Δεν εφορούσε όμως τα ρούχα της περίφημης ζωγραφιάς της, αλλά τα ρούχα των ψιθύρων και των αποσιωπήσεων. Καταπώς άφηναν οι γυναίκες στα κατώφλια να εννοηθεί, όταν παιδί αποσπéριζα* ακούγοντάς τες, αλλά τώρα μονάχα καταλάβαινα τη σημασία των λόγων, με γυναικεία ενδύματα δεν μπαίνει άνθρωπος στην πράξη του πολέμου. Ούτε τα όπλα του χειρίζεται σωστά ούτε και σκέφτεται σωστά. Και το χειρότερο, με τα παράταιρα γυναικεία ρούχα έδινε στόχο στον εχθρό σέρονοντας γρουσουζιά στους δικούς του. Άρα, συμπεραίνουν δίχως βέβαια να την έχουν δει σε ώρα μάχης, η Λασκαρίνα ανέβαινε στα πλοία και κατέβαινε με τις φούστες της και με τις χρυσές μαντίλες, ενόσω όμως έκανε κουμάντο, δεν μπορεί παρά να βρισκότανε μέσα σε αντρίκεια φορεσιά, πότε του πρώτου της, πότε του δεύτερού της άντρα, σκοτωμένων και των δυο τους.

Την ονειρεύτηκα να οδηγεί τους κανονιέρηδες ντυμένη στα ματωμένα ρούχα ενός αδικοθάνατου κι αγαπημένου άντρα. Πρόσεξα, ωστόσο, και το ανήσυχο πέταγμα ενός γλάρου γύρω της. Τον οιωνό του σύντομου δικού της τέλους κατά τον τρόπο των

* **Μεγάλη Κυρά:** η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα * **αποσπéριζα:** περνούσα τα βράδια, ξενυχτούσα

ζωγράφων, που συχνά στερέωναν μέσα στο ζωντανό παρόν του πίνακά τους έναν αδιόρατο υπαινιγμό της μοίρας του εικονιζόμενου προσώπου, εάν την ήξεραν ή την εμάντευαν. Η Κυρά τράβηξε μια στιγμή το βλέμμα της από τον στόχο, γύρισε και μου είπε να συνεχίσω να ντύνομαι σαν άντρας, γιατί έτσι θα μάθω τα διπλάσια κι από τους άντρες κι από τις γυναίκες. Να αποδεχτώ τη φιλοδοξία και το ήθος που εγείρει μέσα μου ο έρωτας της τέχνης, ομόλογος προς τον δικό της έρωτα της λευτεριάς. Στην επικράτειά τους, χαμογέλασε, τίποτε δεν μοιράζεται στα δυο μοιραία και ξεκάθαρα, όπως γινόταν μέχρι τότε. Αυτή είναι η πιο λεπτή ανατροπή, η πιο μεγάλη πρόκληση που κομίζουν ξαναφτιάχνοντας τον κόσμο. Πλην όμως, έπρεπε να το σκεφτώ καλά πριν ξεκινήσω τούτο το δεινό ταξίδι, αφού η έκτοτε ζωή μου θα διαβεί χωρίς επιστροφή, χωρίς μετάνοια, χωρίς έλεος. Είναι και τούτο ένας τρόπος για να είσαι Ελληνίδα, είπε. Και ξαναγυρνώντας στη φρόνηση και τη σιωπή της ζωγραφιάς της, ξαναγυρνώντας στο επείγον του πολέμου, έπλευσε τόσο βιαστικά προς το Ανάπλι, ώστε δεν πρόλαβα να καταλάβω αν είπε την τελευταία της πρόταση σοβαρά ή με ειρωνεία.

Το πρωί συλλογίστηκα ότι ποτέ της, τα χρόνια που τη συναντούσα στα παραμύθια, στα όνειρα και κατά την εγρήγορση, ποτέ της δεν μου είχε απευθύνει λέξη. Ανησύχησα με τούτο το ενύπνιο,* αν ήταν ένα προφητικό σημάδι για τη μοίρα μου, εφόσον σύντομα επρόκειτο να δώσω εξετάσεις στη Σχολή των Ναζαρηνών ζωγράφων. Κι εκεί έπρεπε οπωσδήποτε να παρουσιαστώ σαν άντρας. Στο μοναστήρι τους δεν έκαναν δεκτές για τη ζωγραφική γυναίκες, όμως αυτό το είχα αποκρύψει από τον πατέρα μου, ενισχύοντας την απόφασή του να γυρίσει στην Αθήνα το ταχύτερο.

Κι εγώ, αποφασίζοντας εκείνο το πρωί σε μιαν ξένη πολιτεία να δώσω ως άντρας εξετάσεις, ενδεχομένως να ζήσω έτσι λίγα χρόνια, γέννησα τον εαυτό μου ως Κανένα. Δεν είχε σημασία με ποιο όνομα θα υπέγραφα τις εξετάσεις, τις σπουδές και τα έργα μου, μιας και το Χρυσίνη, ακόμη και το Μπούκουρα ή Μπούκουρη, μεταφρασμένα ιταλικά δε διαχώριζαν το φύλο. Θα ζούσα εφεξής ως ένας Κανένας. Άλλωστε, εάν επέμενα να αναζητώ στηρίγματα στη μεταβατική μου ώρα, στον ίδιο κύκλο είχαν συνταιριάζει κάποτε τα ονόματα Ελένη και Κανένας.

Ρ. Γαλανάκη, *Ελένη, ή ο Κανένας*, Άγρα

* **ενύπνιο:** όνειρο

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- 1 Ποιοι ήταν οι «μάρτυρες της μεταμόρφωσης» της Ελένης; Τι φανερώνει ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται στο κείμενο;
- 2 «*Σαν τη σπίθα...* είχαν απαγορευτεί»: Συσχετίστε τις ιστορικές αναφορές του χωρίου με την ατμόσφαιρα της εποχής και με την προσωπικότητα της Ελένης.
- 3 Ποιο είναι το πρότυπο της Ελένης στο δύσκολο δρόμο που ανοίγεται μπροστά της και γιατί το έχει επιλέξει; Απαντήστε, αφού διαβάσετε προσεκτικά το σχετικό απόσπασμα.
- 4 Η αφηγηματική τέχνη της Ρέας Γαλανάκη συνδυάζει το ρεαλισμό με το ονειρικό στοιχείο. Εντοπίστε αυτά τα στοιχεία μέσα στο κείμενο και εξετάστε το αισθητικό αποτέλεσμα που προκύπτει από το συνδυασμό τους.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- ◆ Η Ελένη ταξίδεψε με ιστιοφόρο από τον Πειραιά στη Νάπολη. Από εκεί, ντυμένη άντρας και συνοδευόμενη από τον πατέρα της, πήρε το δρόμο για τη Ρώμη πότε πεζή και πότε σε άμαξα. Βρείτε αυτή την πορεία στο χάρτη και εξετάστε την ιστορική περίοδο του 1848 από πλευράς εθνικοαπελευθερωτικών και κοινωνικών κινημάτων.
- ◆ Τι μαρτυρεί η αναγκαστική μεταμφίεση της Ελένης για τη θέση της γυναίκας στα μέσα του 19ου αιώνα στην Ελλάδα αλλά και στην Ιταλία; Σχολιάστε την απόφαση της Ελένης να σπουδάσει ζωγραφική, καθώς και τη στάση του πατέρα της απέναντι στην επιθυμία της κόρης του.

Φωτογραφία από την ταινία *Ο Θίασος* του Θ. Αγγελόπουλου

- ΣΕΛ. 7 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 8 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 10 Γιάννης Ψυχοπαίδης, *Πατριδογνωσία*, Μεταίχμιο.
- ΣΕΛ. 14 Αρχείο συγγραφικής ομάδας.
- ΣΕΛ. 15 *Αιγαίο, Κρητικό Τοπίο*, Τρία Φύλλα.
- ΣΕΛ. 16 *Τσαρούχης: Ενθύμιον*, Αδάμ.
- ΣΕΛ. 23 *Τσαρούχης: Ενθύμιον*, Αδάμ.
- ΣΕΛ. 25 Ημερολόγιο για τα 150 χρόνια της επανάστασης του 1821.
- ΣΕΛ. 27 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 30 *Ρήγα Βελεστινλή, Απάνθισμα κειμένων*, Βουλή των Ελλήνων.
- ΣΕΛ. 31 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 35 *Ο Ρωσσαγλογάλλος*, Πορεία.
- ΣΕΛ. 38 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 43 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 45 *Greece. Books and Writers*, ΕΚΕΒΙ – Υπουργείο Πολιτισμού.
- ΣΕΛ. 47 Γιάννης Ψυχοπαίδης, *Πατριδογνωσία*, Μεταίχμιο.
- ΣΕΛ. 51 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 53 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 57 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 60 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 65 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 67 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 70 Κατάλογος έκθεσης.
- ΣΕΛ. 71 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 73 *Greece. Books and Writers*, ΕΚΕΒΙ – Υπουργείο Πολιτισμού.
- ΣΕΛ. 74 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 77 Κατάλογος έκθεσης του Γιώργου Γκολφίνου «Από το Νότο στο Βορρά».
- ΣΕΛ. 81 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

- ΣΕΛ. 84 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 86 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 89 *Εμμανουήλ Ροΐδης, Ημερολόγιο 2006*, επιμέλεια Δημήτρης Δημηρούλης, Μεταίχιμο.
- ΣΕΛ. 91 *Greece. Books and Writers*, ΕΚΕΒΙ – Υπουργείο Πολιτισμού.
- ΣΕΛ. 94 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 100 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 108 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 111 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 116 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 118 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 121 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 122 *Greece, Books and Writers*, ΕΚΕΒΙ – Υπουργείο Πολιτισμού.
- ΣΕΛ. 129 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 131 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 136 Κατάλογος έκθεσης εικαστικών έργων της Νίκης Ελευθεριάδη.
- ΣΕΛ. 139 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 141 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 143 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 145 *Greece. Books and Writers*, ΕΚΕΒΙ – Υπουργείο Πολιτισμού.
- ΣΕΛ. 146 Γ. Π. Σαββίδης, Ν.Μ. Χατζηδάκη, Μαριλίτσα Μήτσου, *Χρονογραφία Κ. Γ. Καρνωτάκη*, Μ.Ι.Ε.Τ.
- ΣΕΛ. 147 Δημήτρης Παπαστάμος, *Ζωγραφική 1930-1940*, Έκδοση Ασφαλιστικής Εταιρείας Αστήρ.
- ΣΕΛ. 149 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 152 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 156 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 160 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.

- ΣΕΛ. 163 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 171 Γιάννης Ψυχοπαίδης, *Άνθη της Πέτρας*, Μεταίχμιο.
- ΣΕΛ. 174 *Greece, Books and Writers*, ΕΚΕΒΙ – Υπουργείο Πολιτισμού.
- ΣΕΛ. 175 Γιώργος Σεφέρης, *Ποιήματα*, Ίκαρος.
- ΣΕΛ. 177 Έκδοση του ΕΚΕΒΙ για τον Εμπειρικό, *Άνευ όρων, άνευ ορίων*.
- ΣΕΛ. 178 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 180 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 184 *Greece, Books and Writers*, ΕΚΕΒΙ – Υπουργείο Πολιτισμού.
- ΣΕΛ. 187 *Greece, Books and Writers*, ΕΚΕΒΙ – Υπουργείο Πολιτισμού.
- ΣΕΛ. 189 Τουριστικός οδηγός *Greece*, Κουβέλης.
- ΣΕΛ. 192 *Greece, Books and Writers*, ΕΚΕΒΙ – Υπουργείο Πολιτισμού.
- ΣΕΛ. 193 Έκδοση του ΕΚΕΒΙ για τον Εμπειρικό, *Άνευ όρων, άνευ ορίων*.
- ΣΕΛ. 195 Κατάλογος έκθεσης.
- ΣΕΛ. 196 Art Gallery, *Max Ernst*, τόμ. 66, DeAgostini.
- ΣΕΛ. 203 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 207 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 208 Χρυσάνθη Σωτηροπούλου, *Κινούμενα τοπία*, Μεταίχμιο.
- ΣΕΛ. 209 Χρυσάνθη Σωτηροπούλου, *Κινούμενα τοπία*, Μεταίχμιο.
- ΣΕΛ. 215 Κατάλογος έκθεσης εικαστικών έργων της Νίκης Ελευθεριάδη.
- ΣΕΛ. 218 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 219 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 221 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 223 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 225 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 226 Κατάλογος έκθεσης του Γιώργου Γκολφίνου «Από το Νότο στο Βορρά».
- ΣΕΛ. 228 Χρόνης Μπότσογλου, *Είδωλα καμόντων. Μια προσωπική Νέκνια*, Μεταίχμιο.
- ΣΕΛ. 233 Γιάννης Ψυχοπαίδης, *Αναδρομή 1962-1995*, Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.
- ΣΕΛ. 236 Δημήτρης Παπαστάμος, *Ζωγραφική 1930-1940*, Έκδοση Ασφαλιστικής Εταιρείας Ασπίρ.
- ΣΕΛ. 238 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 240 *Εθνική Πινακοθήκη, 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου.
- ΣΕΛ. 245 Ρέα Γαλανάκη, *Ελένη, ή ο Κανένας*, Άγρα.
- ΣΕΛ. 248 Χρυσάνθη Σωτηροπούλου, *Κινούμενα τοπία*, Μεταίχμιο.

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.